

Valgdeltakelse i Norge – hva er godt nok?

Av Skjalg Stokke Hougen, rådgiver i Civita

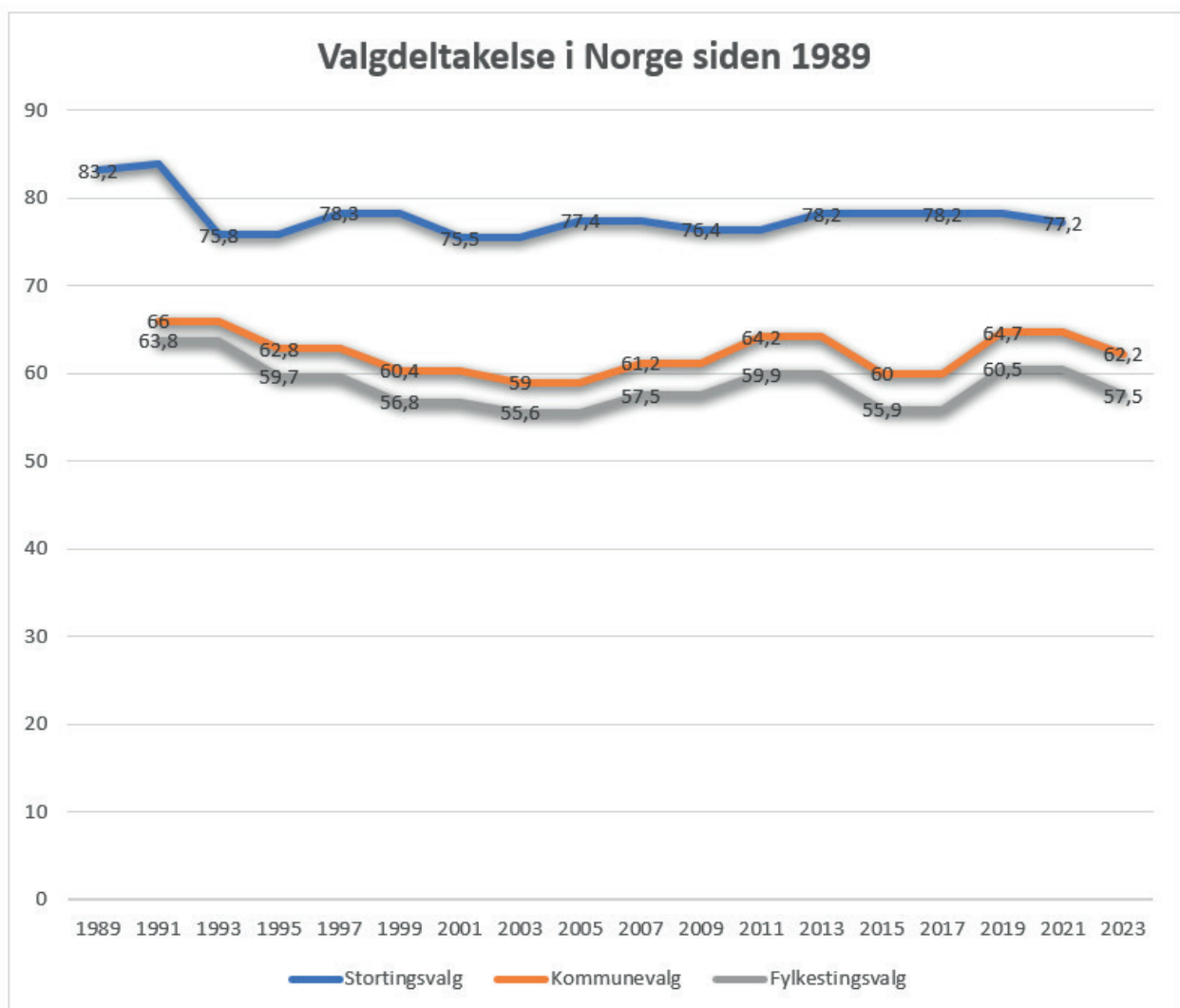
Stemmegivning ved stortingsvalg og lokalvalg er den primære deltakelsesformen i det norske demokratiet. I Norge er det bred enighet om at høy valgdeltakelse er viktig for å sikre demokratiet legitimitet og representativitet. Siden 1990-tallet har valgdeltakelsen gått ned i de aller fleste land i Europa.¹ Norge har imidlertid hatt stabil deltakelse, til tross for at det ved hvert valg er en utbredt bekymring for valgdeltakelsen i landet. Dette notatet ser på norsk valgdeltakelse, problematiserer noen tiltak som er gjort for å heve deltakelsen og spør hvorvidt det finnes legitime grunner til å bruke sin rett til å *ikke stemme*.

Burde alle med stemmerett alltid stemme? Og er valgdeltakelsen i Norge så lav som mange skal ha det til? Demokratier trenger deltakelse, men som dette notatet skal vise, er det også andre former enn valgdeltakelsen som er viktige. Disse trenger det norske demokratiet mer av.

Norsk valgdeltakelse

Norsk valgdeltakelse er høy. Den er rundt 10–15 prosentpoeng høyere enn gjennomsnittet for EU-landene.² Ved stortingsvalg ligger deltakelsen på et stabilt nivå mellom 75 og 80 prosent. Ved lokalvalg er den som regel lavere, men også stabil, på mellom 60 og 65 prosent.³ Fylkestingsvalgene har gjennomgående hatt lavere deltakelse enn kommunestyrevalgene.

Norsk valgdeltakelse har altså holdt seg merkbart stabil de siste 30 årene. Deltakelsen har både vært høyere og lavere enn ved lokalvalget i 2023 og ved stortingsvalget i 2021. Det er ingen langsiktig og vedvarende nedadgående trend i Norge når det gjelder valgdeltakelse over tid de siste 30 årene. Figur 1 viser norsk valgdeltakelse siden 1989:

Figur 1: Norsk valgdeltakelse siden 1989. Tall hentet fra SSB.no

Valgdeltakelsen kan påvirkes av ulike faktorer, inkludert utformingen av valgsystemet, bosted og individuelle sosioøkonomiske forhold. Den viktigste faktoren som øker valgdeltakelsen er imidlertid politikens innhold: Når det er usikkerhet knyttet til valutfallet, regjeringalternativene fremstår som tydelige eller velgerne oppfatter at noe faktisk står på spill, øker valgdeltakelsen.⁴

Ved kommunevalg kan det være vanskeligere for velgerne å orientere seg i den lokale politikken, som får mindre dekning i de store riksmidlene, og det kan være usikkerhet knyttet til hvor viktig det lokale selvstyret er. Dette bidrar til lavere valgdeltakelse ved lokalvalg.⁵ Selv om Norge har en rik flora av lokalaviser som er viktige for lokaldemokratiet, leses disse i mindre grad enn før, blant annet på grunn av betalingsmurer og at mindre aviser har vanskeligheter med å rekruttere kompetente journalister.⁶ Redusert lesing av lokalaviser gjelder særlig for yngre personer og lavinntektsgrupper. Lokalpolitikken blir dermed mindre synlig.

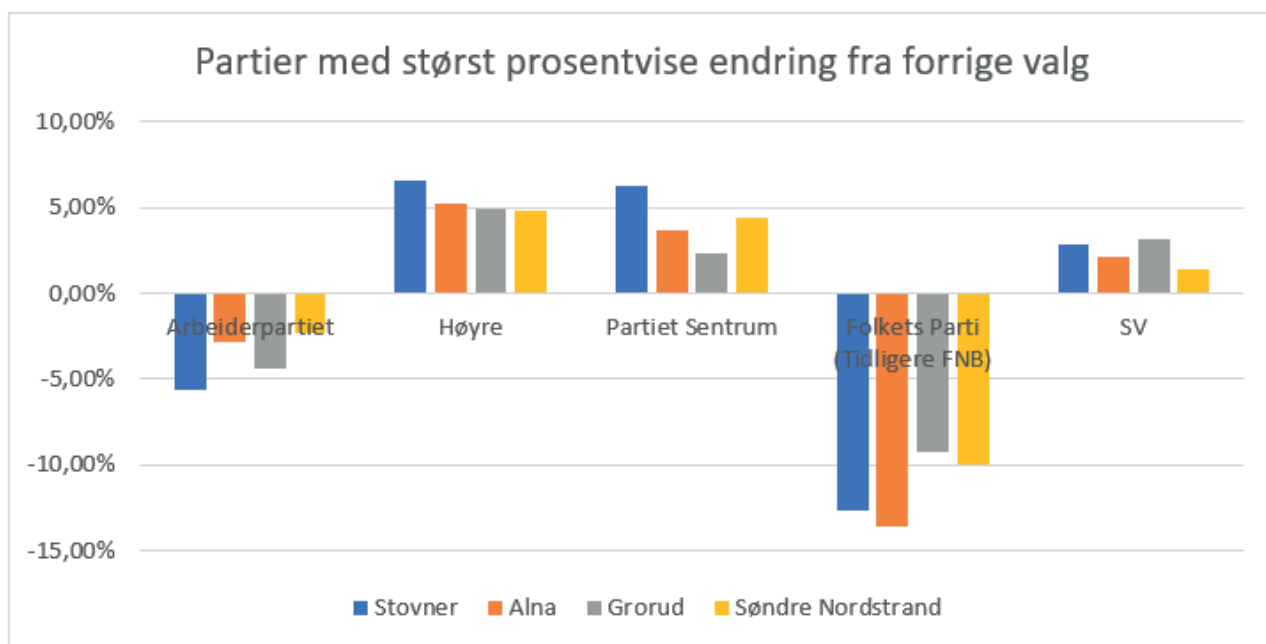
Selv om valgdeltakelsen i Norge er både høy og stabil, er det enkelte demografiske grupper som gjennomgående er underrepresentert ved valg. Unge velgere, personer uten høyere utdanning og innvandrere blir ofte sittende hjemme over flere valg.⁷ En andel av velgerne, om lag ti prosent, er også å regne som permanente hjemmesittere og stemmer derfor ikke ved valg. Utenlandske statsborgere med stemmerett er et eksempel på en gruppe der flertallet er hjemmesittere. Av disse benytter som regel mindre enn 30 prosent stemmeretten.⁸

Oslo – ulik valgdeltakelse påvirker ikke utfall i valg

Valgdeltakelsen i Norge er såpass høy at den trolig er representativ for hele befolkningen, inkludert de som ikke stemmer. Det er dermed ikke slik at noen partier drar fordel av at valgdeltakelsen ikke øker. Oslo er et godt eksempel på dette.

I Oslo er valgdeltakelsen i de ulike bydelene svært varierende. Det er en høyere andel av befolkningen i vest som stemmer, enn det er i øst. I bydelene Stovner, Alna, Grorud og Søndre Nordstrand var valgdeltakelsen ved lokalvalget i 2023 langt under snittet for hele byen.⁹ I Vestre Aker var valgdeltakelsen på 77,5 prosent, mens i bydel Stovner var den på 48,5 prosent.

Forskjellene i valgdeltakelsen for Oslo kan tilskrives den demografiske sammensetningen i befolkningen. Felles for bydelene Stovner, Søndre Nordstrand, Alna og Grorud er at disse bydelene har lavest utdanningsnivå, høyest andel arbeidsledige og høyest andel av innvandrere. Likevel skiller ikke disse bydelene seg vesentlig fra byen når det gjelder hvilke partier som gjør det godt der, altså *hvordan* de stemmer. Høyre går klart mest frem i disse fire bydelene, samtidig går Arbeiderpartiet mer tilbake enn i resten av byen.¹⁰ Stovner er den bydelen der Høyre går mest frem. Stovner er også bydelen som har den høyeste andel av befolkningen som er innvandrere eller norskfødte med innvandrerforeldre, med 62,1 prosent.¹¹ Det er derfor ikke mulig å se noen tydelig sammenheng mellom valgdeltakelse i de ulike bydelene i byen, og hvilke partier som gjør det bedre enn før.

Figur 2: Partiene som hadde størst endring i oppslutning fra forrige valg i Oslo-bydelene med lavest valgdeltakelse

	Arbeiderpartiet	Høyre	Partiet Sentrum	Folkets Parti (Tidligere FNB)	SV
Stovner	-5,60 %	6,60 %	6,30 %	-12,70 %	2,80 %
Alna	-2,80 %	5,20 %	3,70 %	-13,60 %	2,10 %
Grorud	-4,40 %	4,90 %	2,30 %	-9,30 %	3,20 %
Søndre Nordstrand	-2,30 %	4,80 %	4,40 %	-10 %	1,40 %

Tabell 1: Viser partiene som hadde størst endring i oppslutning fra forrige valg i Oslo-bydelene med lavest valgdeltakelse

SSB har tidligere undersøkt hva konsekvensene ville vært, dersom det var jevnere valgdeltakelse mellom bydelene i Oslo. Med bruk av tall fra valgene i 2007, 2011 og 2015 har SSB simulert valgresultatet i Oslo, hvis valgdeltakelsen var lik i alle bydeler.¹² Resultatet er at det ikke ville vært store endringer i valgresultatet, dersom bydelene øst i byen hadde samme deltakelse som bydelene vest i byen. Høyre ville gått noe tilbake, og Arbeiderpartiet ville gått noe frem. De andre partiene ville utjevnet disse utslagene, noe som ville gitt en nokså lik fordeling mellom blokkene.¹³ Det er dermed rimelig å anta at valgdeltakelsen sjelden har stor innvirkning på oppslutningen til partiene, samlet sett. I tillegg vet vi at hjemmesitterne ikke er en enhetlig gruppe i stemmegivning. Mange av dem som velger å bli hjemme under valget, ville også stemt på partier tilhørende den borgerlige fløyen.¹⁴

Hjemmesitterne

Det finnes et aspekt ved valgdeltakelsen som er negativ: Sosiale skjevheter i deltakelsen. Blant annet stemmer borgere med innvandrerbakgrunn i langt mindre grad enn resten av befolkningen. Det samme gjelder for unge velgere, og da gjerne unge menn med lav utdanning. Dette er også en gruppe som har dels synkende deltakelse. Når enkelte grupper ikke deltar i valg i tilstrekkelig grad, kan det føre til at deres interesser og synspunkter ikke blir riktig representert og hensyntatt av politikerne.

Hva er egentlig årsakene til at enkelte velgere avstår fra å delta i valg? I de to forrige kommune- og fylkestingsvalgene har de vanligste årsakene til at noen avstår fra å stemme vært at vedkommende «har vært bortreist/hadde ikke tid til å stemme» eller «kjenner for lite til personene og partiene som stiller til valg».¹⁵ Ved valget i 2019 oppga halvparten av de som ble spurt, at dette var blant årsakene. Samtidig var det en større andel av hjemmesitterne som oppga at de «var fornøyd» enn at de «mangler tillit til politikerne» som årsak for at de ikke stemte.¹⁶

Vi kan dermed si at hjemmesitting i stor grad skyldes lav kunnskap om politikk. Det kan også skyldes at man er tilfreds med samfunnet man bor i, og i mindre grad har følelsen av å bli oversett. Det kan derfor tolkes som at mange hjemmesittere er rasjonelt uvitende, og er mer komfortable med ikke å stemme. Det er mange som aktivt velger bort valg.

For personer med innvandrerbakgrunn henger nok valgdeltakelsen til en viss grad sammen med integrering, manglende kunnskap og at de ikke opplever at partiene representerer dem. Det er også nærliggende å tro at mange politiske saker ikke engasjerer dem nok. Partiet Sentrum gikk ved valget i 2023 kraftig frem i innvandringstette bydeler, trolig som følge av at partiet hadde tatt til orde for å forby koranbrenning.¹⁷ Dette er en sak som i større grad engasjerer muslimer, som mest sannsynlig ikke ville stemt, om de ikke ble mobilisert. Det samme var tilfellet for lokalvalget i 2019, da Folkeaksjonen Nei til Bompenger (nå Folkets Parti) mobiliserte mange i innvandrerbefolkningen.

Tiltak for å heve valgdeltakelsen som kan slå feil ut

Ved hvert valg brukes det store ressurser for å få så mange som mulig til å stemme. Stort sett dreier dette seg om informasjonskampanjer, reklamer og nyvinninger som at Valgdirektoratet sender ut en SMS til de som er stemmeberettigede. Dette er nøytrale og informative metoder for å oppfordre borgere til å stemme. Det finnes også nye, kreative metoder som ikke har stor effekt, og som kan slå feil ut, blant annet ved at de ikke bare fører til at noen stemmer, men at de også legger føringer for *hvordan* borgerne stemmer. Det er uheldig.

Demokratiguider

Et tiltak som er brukt i byer som Oslo og Fredrikstad, er såkalte «demokrati-guider». Dette er opplærte personer mellom 20 og 35 år, som er sertifiserte, offentlig ansatte, og sågar gis en form for autoritet. Disse skal særlig hjelpe personer med innvandringsbakgrunn til å vite det som trengs for å gå inn i et stemmelokale og foreta et informert valg. Demokrati-guidene får åtte timers opplæring, på lik linje med valgmedarbeidere, deretter skal de veilede andre i regler, historie

og begrunnelser for det norske demokratiet, i tillegg til å si noe om partiene og hva som foregår internasjonalt. Disse skiller seg fra de tradisjonelle informasjonskampanjene ved at vi rett og slett ikke kan vite sikkert om de formidler samme informasjon til hver borger som de snakker med.

Overfor velgere med innvandrerbakgrunn kan de ha usedvanlig stor innflytelse, ettersom det å møte offentlige tjenestepersoner ikke er det samme i Norge som for eksempel i et autoritært regime. Hvordan kan vi vite at disse demokrati-guidene gir nøytral informasjon? Hvilke kontrollmekanismer finnes for å føre tilsyn med ordningen? Det eksisterer en betydelig fare for at rollen kan misbrukes, med potensial for partisk overtalelse og spredning av informasjon som enten er feilaktig eller ensidig presentert for å favorisere en bestemt posisjon. Dette kan foregå både bevisst og ubevisst, og uten at det er noen form for kontroll av det demokrati-guidene foretar seg. Disse demokrati-guidene er altså svært problematiske, da de nyter ekstremt stor tillit fra myndighetene, og kan øve innflytelse på velgere.

Et slikt misbruk, enten om det gjøres bevisst eller ikke, vil være et grovt tillitsbrudd mellom borger og stat. Demokrati-guider burde derfor ikke brukes ved hverken stortings- eller lokalvalg, ettersom risikoen for misbruk eller feilaktig formidling av informasjon er såpass stor.

Valgbusser

Ved valget i 2023 hadde Oslo kommune som mål å øke valgdeltakelsen og gjennomførte flere initiativer for å oppnå dette. Blant disse tiltakene var en valgbuss som reiste rundt i byen, og særlig i bydeler med lavere deltagelse, slik at velgerne hadde muligheten til å stemme. Dermed fungerte det som et mobilt forhåndsstemme-lokale. Tiltaket kostet rundt 1,7 millioner kroner. Men bare rundt 1700 stemte i den omreisende bussen.¹⁸ Hver stemme kostet altså 1000 kroner.¹⁹ På tross av disse tiltakene var det færre som stemte ved lokalvalget i 2023, og langt færre i bydelene øst i Oslo, som tiltakene i hovedsak var rettet mot, enn i 2019. I likhet med de fleste proaktive, offentlige tiltakene som rettes mot å få flere til å stemme, er dette et tiltak som ikke gir gode resultater, og som koster. Personer som er tilbøyelige til å være hjemmesittere, stemmer som regel på selve valgdagen.²⁰ Dette gjør at tiltak som den utvidede tiden for å forhåndsstemme er en fordel for ressurssterke velgere. Det er nærliggende å tro at valgbussen har samme effekt, og dermed ikke bidrar til å øke deltagelsen i sosiale grupper som er underrepresentert.

Valgomater

Det finnes også hjelpemidler, som tilbys av andre enn det offentlige, for å gjøre politikken enklere og mer forståelig. Et av disse er valgomater, som det stadig blir flere av. Nettavisen var den første norske avisen som startet med valgomat. Nå har nesten alle norske aviser, også lokale, egne valgomater som skal hjelpe velgerne å navigere i partilandskapet. Ved stortingsvalget i 2021 ble NRKs valgomat brukt 1,7 millioner ganger.²¹ Det er heller ikke bare mediene som lager valgomater for å hjelpe velgerne. Interesseorganisasjoner, heriblant LO, og de politiske partiene har også laget egne valgomater.²² Både disse og avisenes valgomater er problematiske.

Avisenes valgomater er etter hvert blitt nokså grundige. Noen av valgomatene har spørsmål om en rekke temaer, og brukeren bes også om å krysse av hva som er vedkommendes kjernesaker. Problemet med avisenes valgomater er imidlertid spriket mellom dem. Det er nemlig slik at

ulike valgomater kan gi vidt forskjellige svar på hvilket parti du skal stemme på. Det kan dermed være problematisk å bruke en valgomat som fasit for hvilket parti du skal stemme på. Det holder altså ikke å ta én enkelt valgomat for å avgi en velinformert stemme. I tillegg kan valgomater gi uforholdsmessig eksponering til fløypartier, slik som Rødt eller Norgesdemokratene, som ofte er å finne bak «helt enig» eller «helt uenig» i valgomatenes påstander.

Valgomater kan være et positivt tilskudd for å gi velgerne en enklere måte å se forskjellen mellom de ulike partiene på. Valgomatene burde i større grad sikte på nettopp dette: Å vise frem partienes standpunkter, og forskjellen mellom dem, fremfor å fortelle velgerne hvilke partier vi burde stemme på.

Interesseorganisasjoner og de politiske partiene burde være forsiktige med å vise frem politikken sin ved å bruke en «valgomat», ettersom dette kan grense til manipulasjon. I LOs valgomat foran lokalvalget i 2023 kunne man svare på seks enkle påstander, og til slutt fikk man en anbefaling om hvilket parti man skulle stemme på. Problemet med denne valgomaten er at man uansett svar fikk den samme anbefalingen: «stem rødgrønt».²³ Svarer du «uenig» på alle påstandene, så forteller altså LO deg at du er enig med LO, og derfor burde stemme rødgrønt. Denne valgomaten er fjernet fra LOs nettsider etter valget. Slike valgomater burde markeres tydelig som politisk reklame. Videre er det problematisk at politiske standpunkter pakkes inn som valgomater og i tillegg har forhåndsgitte svar om hva du burde stemme på. Valgomat er ingen beskyttet tittel, men i dag brukes de av mange for å avgjøre hvilket parti de burde stemme på.

Deltakelse er mer enn bare valg

Norsk valgdeltakelse er altså stabil og høy. Det er per i dag ingenting som tyder på at valgdeltakelsen vil synke nevneverdig i fremtiden. Derfor er mange av bekymringene omkring norsk valgdeltakelse i stor grad ubegrunnet, selv om de er velmente.

Forskningsprosjektet «Tilstandsanalyse av det norske demokratiet» (også kjent som TINDe) peker **ikke** på selve valgdeltakelsen ved norske valg som en stor utfordring for Norge.²⁴ Tidligere dybdestudier har heller pekt på andre forhold som utfordrer det norske demokratiet: Manglende aktivitet og rekruttering til de politiske partiene, og at den korporative kanalen har fått økt innflytelse.²⁵ Det er altså de andre formene for deltakelse i demokratiet som trekkes frem som særskilte utfordringer.

Demokrati handler om mer enn bare valg. Det er derfor helt nødvendig at politikere holdes ansvarlige, påvirkes og utfordres, også mellom valgår. For å ha et solid demokrati er det viktig at borgerne deltar aktivt i demokratiet mellom valg, slik at politikken dermed ikke overlates til politikerne og byråkrater alene. Deltakelse gjennom sivilsamfunnet, individuelt engasjement og innflytelse i politiske beslutninger er viktige former for å påvirke politikken kurs.

Derfor er det en utfordring at det er manglende rekruttering til de politiske partiene. Under 10 prosent av den norske befolkningen er medlem av et politisk parti.²⁶ Og kun 2 prosent av alle borgere er aktive i et parti. Dette gjør at det er en stadig mindre gruppe som har innflytelse over

hvilken politikk velgerne kan stemme på, og hvilke kandidater som blir løftet frem av partiene. Meningsmålinger og offentlig debatt er blitt viktigere arenaer for interaksjon mellom velgere og de politiske partiene. Partiene har likevel en viktig demokratisk funksjon, selv om de har færre medlemmer og, ifølge demokratiforsker Jo Saglie, er langt fra å være grasrotforankrede massebevegelser.²⁷ Tiltak som kan sørge for større aktivitet og flere medlemmer i de politiske partiene, er derfor noe som kan styrke det norske demokratiet.

Å sørge for økt deltakelse og engasjement utenfor valg er også noe kommunene ønsker seg, og har konkrete tiltak for å legge til rette for. Drammen kommune har opprettet nærutvalg for å sørge for engasjement og deltakelse i bydeler som har mistet representasjon som en følge av kommunesammenslåinger. Kommunen har opprettet et nærutvalg for hver av de ti kommunedelene som er administrative enheter i kommunen. Disse utvalgene skal fange opp hvilke saker som angår de ulike delene av kommunen og sørge for gjensidig dialog mellom folkevalgte og lokalmiljøet.²⁸

Blant norske kommuner har 13 prosent av dem gjort tiltak for innbyggerdeltakelse i budsjettprosessen, og 10 prosent har etablert bruker- eller borgerpaneler som konsulteres jevnlig, og begge disse formene for innbyggerinvolvering har økt betydelig i senere år.²⁹ Mange politikere opplever slike former for deltakelse mellom valg som en viktigere kanal for å «straffe» og «belønne» politikerne og partiene, enn den som skjer gjennom valg. Dette er altså viktige former for deltakelse, som også kan engasjere dem som ikke nødvendigvis stemmer ved valg.

Det som rører seg i politikken gir høy deltakelse

Valgdeltakelse er et resultat av politikken innhold. Partiene må gjøre seg attraktive, og politikerne må skape engasjement. Derfor er det ikke statens ansvar å sørge for økt valgdeltakelse. Valgene i Norge er demokratiske og rettfærdige. Å stemme i Norge er enkelt, og informasjon om valgene er lett tilgjengelig. Valgdirektoratet sender ut SMS-er til alle stemmeberettigede før valget, og informasjonen er tilgjengelig på flere språk. Valglokalene er åpne i flere uker før valget, og de er også lett tilgjengelige. Dermed er det allerede tilstrekkelig med tiltak på plass for å sikre at alle stemmeberettigede kan avgi sin stemme.

Om det er et mål i seg selv at valgdeltakelsen blir høyere, finnes det tiltak for det. Blant annet er det nærliggende å tro at en felles valgdato for stortings- og kommunestyrevalg ville bidratt til å heve valgdeltakelsen for lokalvalget.³⁰ Likevel er det politikken innhold som påvirker deltakelsen mest, og derfor må man sikte på å øke den demokratiske deltakelsen på bakgrunn av denne informasjonen.

Norsk valgdeltakelse er høy, og det burde derfor sørges for følgende:

- Det burde fortsatt være enkelt å få informasjon om norske valg, og at det fortsatt er enkelt å avlegge stemme. Det er viktig at alle *kan* stemme.
- Myndighetene skal ikke sette inn tiltak for å øke valgdeltakelsen som kan misbrukes, slik som demokrati-guider.

- Partiene, mediene og sivilsamfunnet burde ha ansvaret for at det er interesse og engasjement for politikk.
- Økt engasjement og rekruttering til de politiske partiene burde være et samfunnsmessig mål: Dagens partifinansiering gjør medlemskontingenten dels overflødig, derfor kan partiene åpnes opp ved at partimedlemskap ikke lenger koster noe for medlemmene.
- Interesseorganisasjoner og politiske partier må markere egne valgomater som politisk reklame.
- Valgomater bør i større grad brukes for å vise frem partienes politikk, ikke anbefalinger om hvem hver enkelt burde stemme på.
- Kommunene må fortsette å finne nye metoder som sikrer deltakelse mellom valg, slik som nærutvalg, inkludering i budsjettprosesser og bruk av borgerpaneler.

Disse tiltakene kan bidra til å styrke demokratiet i Norge ved å fremme økt deltakelse og engasjement blant innbyggerne utenom valgperiodene. Det vil også bidra til å motvirke noen av de nevnte utfordringene knyttet til politisk aktivitet og rekruttering til partier.

Personer som har mistet troen på politikken vil mest sannsynlig ikke stemme, selv om myndighetene oppfordrer dem til det. Moralisering er ikke veien å gå for å få økt valgdeltakelse. Derimot er inkludering, opplysning og engasjement det vi trenger.

Civita er en liberal tankesmie som gjennom sitt arbeid skal bidra til økt kunnskap og oppslutning om liberale verdier, institusjoner og løsninger, og fremme en samfunnsutvikling basert på respekt for individets frihet og personlige ansvar. Civita er uavhengig av politiske partier, interesseorganisasjoner og offentlige myndigheter. Den enkelte publikasjonsforfatter(e) står for alle utredninger, konklusjoner og anbefalinger, og disse analysene deles ikke nødvendigvis av andre ansatte, ledelse, styre eller bidragsytere. Skulle feil eller mangler oppdages, ville vi sette stor pris på tilbakemelding, slik at vi kan rette opp eller justere.

Ta kontakt med forfatteren skjalg@civita.no eller civita@civita.no.

Sluttnoter

- 1 NOU 2020:6. (2020). Frie og hemmelige valg – Ny valglov. Kommunal- og moderniseringsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2020-6/id2703131/>
- 2 Statista. (2023). Voter turnout database – European Union. Statista. https://www.idea.int/data-tools/data/question-region?question_id=9188&political_entity=142733&database_theme=293
- 3 SSB. (2022). Valgdeltakelse. Statistikkbanken. <https://www.ssb.no/statbank/list/valgdeltakelse>
- 4 André Blais, To Vote or Not to Vote? The Merits and Limits of Rational Choice Theory (Pittsburgh, Pa.: University of Pittsburgh Press, 2000), Daniel Stockemer, «What Affects Voter Turnout? A Review Article/ Meta-Analysis of Aggregate Research», Government and Opposition 52, nr. 4 (oktober 2017): 698–722, <https://doi.org/10.1017/gov.2016.30> og Bernt Aardal & Henry Valen, Konflikt og opinion (Oslo: NKS-forlaget, 1995).
- 5 KS. Lokalpolitikerundersøkelse. <https://www.ks.no/contentassets/8078cfe605694379a2e9b448c08aa689/Samlerapport-KS-Lokaldemokratiundersokelse-2021-2022.pdf>
- 6 Steensen, Steen. (2023). Lokalavisenes betydning for valgdeltakelse. Valganalyse 2023. <https://www.kristiania.no/forskning/forskningsgrupper/polcom/Valganalyse2023/Lokalavisenesbetydning/>
- 7 Johannes Bergh og Dag Arne Christensen, «Hvem er hjemmesitterne?», i Lokalvalget 2015: et valg i kommunereformens tegn?, red. Jo Saglie og Dag Arne Christensen (Oslo: Abstrakt forlag, 2017) og Johannes Bergh og Dag Arne Christensen, «Sporadiske velgere eller permanente hjemmesittere? Om sosiale forskjeller i valgdeltakelse og velgermobilisering», i Velgere og valgkamp: En studie av stortingsvalget i 2017, red. Johannes Bergh og Bernt Aardal (Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2019).
- 8 NOU 2020:6. (2020). Frie og hemmelige valg – Ny valglov. Kommunal- og moderniseringsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2020-6/id2703131/>
- 9 Akerbæk, Eva. Delebekk, Nicolai & Kajsa Lønrusten. (15.09.2023). Rekordstort valgspråk i Oslo. Faktisk.no. <https://www.faktisk.no/artikler/zw827/rekordstort-valgsprak-i-oslo>
- 10 VG. (2023). Valgresultater 2023. <https://www.vg.no/valgnatt/2023/ko/fylker/oslo/kommuner/oslo>
- 11 Akerbæk, Eva. Delebekk, Nicolai & Kajsa Lønrusten. (15.09.2023). Rekordstort valgspråk i Oslo. Faktisk.no.
- 12 Kleven, Øyvind. (2015). Klare skiller mellom bydelene i valgdeltakelse. SSB. <https://www.ssb.no/valg/artikler-og-publikasjoner/klare-skiller-mellom-bydelene-i-valgdeltakelse>
- 13 Hougen, Skjalg Stokke. (2023). Faktisk helt feil om valget i Oslo. Altinget. <https://www.alinget.no/artikkel/civita-faktisk-helt-feil-om-valget-i-oslo>
- 14 Bergh, Johannes. (2023). Lokalvalget 2023: Pendelen svinger mot Høyre. Høyskolen Kristiania. <https://www.kristiania.no/forskning/forskningsgrupper/polcom/Valganalyse2023/bergh/>
- 15 SSB. <https://www.ssb.no/statbank/table/11250/tableViewLayout1/> / <https://www.ssb.no/statbank/table/13285/tableViewLayout1/>
- 16 SSB. (2019). Kommunestyre- og fylkestingsvalget: Årsaker til ikke å stemme (prosent), etter kjønn, alder, innvandringskategori, statistikkvariabel og fireårlig. <https://www.ssb.no/statbank/table/13285/tableViewLayout1/>
- 17 Ibsen, Alexander. (2023). Jeg tror de få som har stemt på dem har trodd at Sentrum kan forby koranbrenning ved et kommunevalg. Minerva. <https://www.minerva.no/geir-lippestad-islam-kommunevalg-2023/jeg-tror-de-fa-som-har-stemt-pa-dem-har-trodd-at-sentrum-kan-forby-koranbrenning-i-et-kommunevalg/431975>

- 18 Oslo hadde 574 000 stemmeberettigede innbyggere ved valget i 2023.
- 19 NTB. (22.09.2023) Millionsum ble brukt på å øke valgdeltakelse i Oslo – færre stemte. Kommunal rapport. <https://www.kommunal-rapport.no/kommunevalg/millionsum-ble-brukt-pa-a-oke-valgdeltakelsen-i-oslo-faerre-stemte/154524!/>
- 20 Bergh, Johannes. (2023). Lokalvalget 2023: Pendelen svinger mot høyre. Valganalyse 2023. <https://www.kristiania.no/forskning/forskningsgrupper/polcom/Valganalyse2023/bergh/>
- 21 Hofsrud, Øyvind. (...) Kampanje. <https://kampanje.com/medier/2021/08/nrk-gar-mot-seier-i-valgomat--duellen/>
- 22 <https://www.tv2.no/nyheter/innenriks/los-valgtest-far-kritikk-den-bor-fjernes/16016961/> -
- 23 Stavrum, Gunnar. (2023). Los valgomat grenser til ren svindel. Nettavisen. <https://www.nettavisen.no/norsk-debatt/los-valgomat-grenser-til-ren-svindel/o/5-95-1305546>
- 24 Dahlum, Sirianne & Knutsen, Carl Henrik. (2023). Tilstandsrapport av det norske demokratiet. Universitetet i Oslo. https://www.sv.uio.no/isv/forskning/prosjekter/tilstandsanalyse-av-det-norske-demokratiet/publikasjoner/tinde_2023_rapport_endelig_versjon.pdf
- 25 Dahlum & Knutsen. (2023).
- 26 Dahlum & Knutsen. (2023).
- 27 Saglie, Jo. (2018=). Hvor godt fungerer partiorganisasjonene – slik medlemmene ser det?. Tidsskrift for samfunnsforskning, vol.59, utgave 3. <https://www.idunn.no/doi/10.18261/issn.1504-291X-2018-03-01#sec-8>
- 28 Hougen, Skjalg Stokke. (2023). Norske kommuner må bli større, men det er ikke nok. Civita. <https://civita.no/menneskerettigheter-og-demokrati/demokrati/norske-kommuner-ma-bli-storre-men-det-er-ikke-nok/>
- 29 Saglie, Jo. Blåka, Sara & Winsvold, Marte. (2016) Ansvarsutkreving i lokaldemokratiet: i eller mellom valg?. Norsk statsvitenskapelig tidsskrift. Vol.32, Utg.1. <https://www.idunn.no/doi/10.18261/issn.1504-2936-2016-01-03>
- 30 Løkke, Eirik. (2023). Alle valg på samme dag? – Om Stortingsvalg og lokalvalg. Civita. <https://civita.no/notat/alle-valg-pa-samme-dag-om-stortingsvalg-og-lokalvalg/>